

الگوهای ارتباط عاطفی زوجین در خانواده از منظر اسلام

فرح غلامی زاده*

مریم سلامی[□]

عاطفه بلعوطی[□]

فاطمه بلعوطی[□]

چکیده

یکی از ابعاد مهم در روابط زوجین، بُعد عاطفی است. اسلام به عنوان دین کامل و جامع، جهت ارتباط عاطفی بین زوجین، الگوهایی را ارائه می‌دهد که بر اساس تعالیم قرآن و سنت پیامبر (ص) و با توجه به موضوعات مهمی مانند عشق، احترام و تقدیر متقابل شکل می‌گیرد و موجب حفظ و استحکام بنیان خانواده می‌شود. شناخت الگوهای ارتباط زوجین از منظر اسلام به ما کمک می‌کند تا رابطه صمیمانه و پایدار بین زوجین را به طور صحیح و در چارچوب ارزش‌های اسلامی شکل دهیم و از اختلافات و تنش‌های محتمل پیشگیری کنیم تا خانواده به یک زندگی مشترک آرام و موفق دست یابد. لذا زوجین در سایه رعایت الگوهای همچون حسن خلق، معاشرت خوش، مودت و محبت موجب تربیت دینی فرزندان و آرامش در زندگی و ساخت جامعه‌ای سالم می‌شوند. بنا به آنچه گفته شد، هدف این مقاله کشف الگوهای روابط عاطفی بین زوجین می‌باشد و برای رسیدن به این هدف از روش تحقیق کتابخانه‌ای استفاده می‌شود.

کلیدواژه‌ها: اسلام، روابط زوجین، الگوی ارتباطی، عاطفه.

* دبیر گروه، طلبه در حال تحصیل مدرسه علمیه فاطمیه ملاثانی، شماره تماس: ۰۹۳۹۹۴۰۳۲۷۷.

□ عضو گروه، طلبه در حال تحصیل مدرسه علمیه فاطمیه ملاثانی، شماره تماس: ۰۹۰۱۳۰۳۶۴۵۱.

□ عضو گروه، طلبه در حال تحصیل مدرسه علمیه فاطمیه ملاثانی، شماره تماس: ۰۹۳۷۳۱۶۶۸۴۵.

□ عضو گروه، طلبه در حال تحصیل مدرسه علمیه فاطمیه ملاثانی، شماره تماس: ۰۹۳۳۸۳۶۷۸۱۰.

مقدمه

خانواده یکی از مهمترین نهاد اجتماعی شمرده می شود و در دین مبین اسلام نیز خانواده دارای جایگاه والایی می باشد و آن را پایه و اساس جامعه دانسته و مهمترین وسیله جهت اصلاح جامعه معرفی می نماید. یکی از مهمترین اعضای خانواده را زوجین تشکیل می دهد و تعامل و ارتباط همسران در چارچوب خانواده انجام می شود و امروزه خانواده در معرض خطر تشنج و فروپاشی بسیار قرار دارد، بر این اساس ارائه الگویی مناسب الهی و دینی مهم و ضروریست که تحقیقی در این زمینه انجام گیرد.

پژوهش هایی که در این زمینه صورت گرفته است، از جمله می توان به کتب «ازدواج در اسلام» به قلم علی مشکینی، «تحکیم خانواده از نگاه قرآن و سنت از محمد محمدی ری شهری، به طور کلی به بیان مسئله ازدواج و تحکیم خانواده پرداخته اند. مقالاتی همچون رابطه الگوهای ارتباطی زوجین با رضایت مندی زناشویی از محمد ثناگویی، مسعود جان بزرگی، علیرضا مهدویان، و نقش آموزه های قرآن در تحکیم روابط زوجین زینب فتاحی دولت آبادی و... اشاره نمود. که به بیان الگوهای ارتباطی زوجین به طو کلی و نقش آموزه های قرآنی در تحکیم روابط زوجین بیان شده اند. اما تفاوت این پژوهش با تحقیقات سابق در این است که به بررسی الگوهای ارتباط عاطفی زوجین در خانواده از منظر اسلام می پردازد.

۱- مفهوم شناسی عاطفه

عاطفه در منابع لغت فارسی به معنای شفقت، مهر، علاقه، خویشی و قرابت معنا گردیده است.^۱ در زبان عربی از ماده عطف گرفته شده: عطف به چیزی گفته می‌شود که یکطرف آن به طرف دیگرش تا خورده و خم شود مثل خم شدن و تا کردن زیرانداز و بالش و دولا کردن طناب و ریسمان. اگر با حرف علی متعدی شود به معنی شفقت، رغبت و تمایل است: عَطَفَ علیه: به او توجه کرد. طَبِیْعَةُ عَاطِفَةٌ علی ولدها: ماده آهوپی که به نوزادش توجه می‌کند. اگر واژه عطف با عن متعدی شود به معنای ضد تمایل و عطوفت می‌آید مثل عَطَفْتُ عن فلان: از او دوری گزیدم و بی توجهی نمودم.^۲

لسان العرب عاطفه را به معنای محبت و نیکویی، رحم و خویشاوند، توجه به خویشاوند، رقت قلب و حسن خلق معنا نموده است.^۳ واژه‌ای که در مجموعه این معانی نیازمند توضیح می‌باشد کلمه رحم است. رحم در اصل به معنای بچه‌دان زن است و به‌طور استعاره در باره خویشاوندی و نزدیکی کسانی که قرابت نسبی دارند و از یک رحم هستند نیز بکار رفته است. رَحْمَتٌ به معنای نرمی و نرمخویی است که نیکی کردن به طرف مقابل از مقتضیات آن می‌باشد.^۴

عاطفه از مفاهیم روان شناسی، به معنای احساسات و هیجانات روحی می‌باشد. هیجان‌ها و احساسات دارای انواع مختلف است که در یک تقسیم بندی کلی می‌توان آن‌ها را به دو دسته مثبت و منفی تقسیم نمود. عواطف مثبت عبارت است از: علاقه، شادی، غرور، شایستگی، مهربانی، رضایت و پذیرش. مراد از عواطف منفی: ترس، خشم، نفرت، سرخوردگی، اضطراب، حقارت، تنهایی و حسادت می‌باشد.^۵

قرآن کریم به همان پیمانه ای که به عقل اهمیت داده است، به همان اندازه به عاطفه توجه کرده است. خداوند در آیه ۱۵۹ از سوره آل عمران در خطاب به پیامبر بزرگوار اسلام صلی الله علیه و سلم می‌فرماید: «فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ؛ به سبب رحمتی که از سوی الهی (در قلب تو ای پیامبر فرود آمده است) با ایشان نرم خویی کن؛ و اگر بدخو و سخت دل بودی، قطعاً مردم از اطراف تو پراکنده می‌شدند».

۱ - عمید، فرهنگ فارسی، ص ۷۵۲.

۲ - راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، ص ۳۳۸.

۳ - ابن منظور، لسان العرب، ج ۹، ص ۲۵۱.

۴ - راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، ص ۳۳۸.

۵ - محبی، خانواده و فرایند تأمین نیازهای عاطفی از دیدگاه اسلام، شماره ۱، صفحه ۸۱-۱۱۲.

۲- هنر روابط سالم در خانواده

لازم است زن و شوهر در آغاز زندگی نوین هم دیگر را بشناسند، با طرز تفکر، اخلاق، خواسته ها، تمایلات و توان جسمی هم دیگر آشنا شوند، از نقاط ضعف و قوت یک دیگر آگاهی یابند و این شناخت هم به منظور تحکیم بنیاد زناشویی و دست یابی به راه های تنظیم زندگی، تعدیل خواسته ها و حداکثر استفاده کردن از امکانات موجود باشد، نه به قصد عیب جویی و کشف نقاط ضعف شخصی مقابل. خلاصه این که این شناخت باید به قصد اصلاح، خیرخواهی و استوار ساختن بنیاد خانواده صورت گیرد، نه به منظور بهانه گیری، عیب جویی و اشکال تراشی.

اگر با چنین دیدی درصدد شناخت یک دیگر برآمدند و در همدیگر نقطه ی ضعفی یافتند، هرگز سروصدا راه نمی اندازند، بلکه سعی می کنند وضع موجود را اصلاح نمایند. نقطه ی ضعف، از دو حال خارج نیست: یا نقصان جسمانی است و یا اخلاقی و روانی. اگر نقص جسمانی قابل اصلاح است، که در این صورت باید درصدد چاره برآیند و از، طریق معمول، آن را اصلاح نمایند. چنان چه نقص جسمانی قابل اصلاح است، که در این صورت باید زندگی خود را با وضع موجود تطبیق دهند و تا پایان عمر با هم زندگی کنند. و اما اگر نقص اخلاقی و روانی است، در این صورت با خیرخواهی و تفاهم، درصدد اصلاح آن برآیند، و اگر با بردباری و مهربانی عمل نمایند، غالباً اصلاح و حداقل تعدیل خواهد شد و اگر در اصلاح عیب اخلاقی توفیق نیافتند، باز هم به صلاح آن هاست که با گذشت و اغماض، آن را نادیده بگیرند و خود را با وضع موجود تطبیق دهند. مرد اگر نقصی در همسرش می بیند و احساس می کند که قابل اصلاح نیست، همسرش را با همان نقص بپذیرد و تصمیم بگیرد هر طور شده با او زندگی کند. مثلاً، اگر همسرش عصبانی است، اسباب عصبانیت او را فراهم نسازد و اگر عصبانی شد، بردباری و گذشت نشان بدهد. اگر زود رنج است سعی کند وسیله ی رنجش او را فراهم نسازد و اگر رنجیده شد از او دل جویی کند.

اگر در زندگی نامنظم است و تأکیدات و توصیه ها هم در او کارساز نیست، با گذشت و فداکاری، خود را با وضع موجود تطبیق دهد و مقداری را نادیده بگیرد و بعضی ها را هم خودش منظم سازد. اگر وسواسی و بدبین است، اسباب بدبینی او را فراهم نسازد و سعی کند بدبینی و سوءظن او را با مهربانی و خیراندیشی برطرف سازد و

به هر حال زن و شوهر باید توجه داشته باشند که جز معصوم علیهم السلام، هیچ کسی بی عیب و نقص نیست، نهایت این که هر انسانی عیب یا عیوب خاصی دارد و دیگری عیب هایی دیگر. انسان باید فکر کند مگر خودش بی عیب است که از همسرش انتظار دارد کاملاً بی عیب باشد. البته بیش تر عیب ها قابل اغماضند و می

شود با تحمل آن ها، خوش و خرم زندگی نمود. حیف نیست انسان با مشاهده ی یک عیب کوچک، زندگی را بر خود و همسرش تلخ و ناگوار سازد؟! به هر حال مهم ترین وظیفه ی زن و شوهر در آغاز زندگی، شناخت یکدیگر و در مرحله بعدی، فرا گرفتن آیین همسررداری است. فکر نکنید که همسررداری کار ساده ای است، بلکه فن بسیار ظریف و حساسی است که نیاز به علم و آگاهی دارد. زن و شوهر باید در آغاز زندگی، فن همسررداری را بیاموزند و به مرحله ی عمل درآورند و اگر در این باره کوتاهی کنند، عواقب سوء آن را در آینده ای نزدیک مشاهده خواهند کرد. در آن زمان دیگر اصلاح، دشوار و چه بسا غیرممکن خواهد بود.

لازم است یادآور شوم که دوران اول ازدواج، یعنی دو سه سال اول زندگی زناشویی، دوران بسیار حساس و مهم در واقع خطرناک است؛ زیرا دختر و پسری که زندگی جدید را آغاز می کنند قبلاً برای همسررداری آماده نشده بودند. به این دلیل، برخورد آن ها غالباً حساب شده نیست، ناچارند آیین همسررداری را به وسیله ی تجربه و در طول سال های متمادی فراگیرند، و به تدریج خودشان را تعدیل کنند و با شرایط جدید تطبیق دهند. چون خام و بی تجربه اند ممکن است به کار خطرناکی دست بزنند و بنیاد خانواده را در معرض انحلال قرار دهند. چه بسیارند افرادی که در اثر عجله و لج بازی بی دلیل در سال های اول زندگی، بنیاد ازدواج خود را متلاشی نموده اند، در صورتی که اگر مقداری صبر و بردباری به خرج می دادند، می توانستند با تحمل هم دیگر به زندگی ادامه دهند. بنابراین، به عروس و دامادهای جوان توصیه می کنم که در دوران اول ازدواج، صبر و عاقبت اندیشی بیشتری از خود نشان دهند تعادل اعصاب خویش را حفظ کنند و از هرگونه اقدام تندی جداً اجتناب نمایند و سعی کنند مشکلاتشان را با تفاهم و انصاف حل و فصل نمایند، حتی اگر احساس می کنید که ازدواج شما قابل دوام نیست، باز هم در طلاق عجله نکنید، بهتر است موضوع را با افراد آگاه و خیرخواه در میان بگذارید و از آن ها نظرخواهی کنید، از لج بازی دست بردارید و در اطراف موضوع خوب بیندیشید، آن گاه برطبق مصلحت عمل کنید.^۱

۳- الگوی روابط عاطفی زوجین

از دیدگاه اسلام، ارتباطی سالم است که بر پایه تکریم شخصیت و عزت نفس و احترام متقابل افراد انسانی استوار باشد. روابطی که بر این اساس پایه گذاری شود، افراد را در برابر انحراف ها ایمن می کند،^۲ چنان که

^۱ - امینی، ابراهیم، همسررداری، صص ۱۷-۱۹.

^۲ - رجائی، راز خوشبختی زن و شوهر، ص ۵۱.

چهارم) خوش‌رویی

دیدن، بیشترین و نخستین نحوه ارتباط ما با دیگران است و در این میان، حالات چهره، گویاترین پیام را می‌تواند به مخاطب منتقل سازد. حالات چهره، عاطفه را برمی‌انگیزد و این حالت، اگر مثبت باشد، عاطفه مثبت را و اگر منفی باشد، عاطفه منفی را برمی‌انگیزد. خوش‌رویی، حالت مثبت و خوشایندی است که عاطفه مثبت را برمی‌انگیزد و رابطه را دلپذیر می‌سازد.

از آن جا که اسلام، به روابط و تعامل مثبت با دیگران اهمیت فراوان می‌دهد، بشّاش بودن و خوش‌رو بودن را مورد تأکید قرار داده است. این ویژگی چنان اهمیتی دارد که یکی از مکارم اخلاق پیامبران و صدیقان و شهدا و صالحان بوده است.^۱ پیامبر خدا (ص) همواره گشاده‌رو بود و تبسم بر چهره داشت^۲ و هر گاه فرد گشاده‌رویی را می‌دید، دست وی را می‌گرفت^۳ و با او مصافحه می‌کرد.^۴ جالب این که خوش‌رویی، بخشش افراد فاقد مال است. ثروتمندان، ممکن است با بخشش به دیگران بتوانند محبوبیتی کسب کنند؛ اما راه رسیدن به این هدف برای افراد کم‌بضاعت یا بی‌بضاعت، بسته نیست. با خوش‌رویی و گشاده‌رویی می‌توان رابطه مثبت و خوبی با دیگران داشت.^۵ پیامبر خدا (ص) تصریح می‌کند که هر چند شما نمی‌توانید دیگران را از اموالتان بهره‌مند سازید، اما می‌توانید با خوش‌رویی و خوش اخلاقی و گشاده‌رویی، آنان را در بر بگیرید و بهره‌مند سازید.^۶

در سوی دیگر، رو ترش کردن و چهره در هم کشیدن قرار دارد که به شدت نکوهش شده است. امام علی (ع) نقل می‌کند که پیامبر خدا (ص) همواره می‌فرمود که: «خداوند، روترش کننده در چهره برادرانش را دشمن می‌دارد».^۷ از این رو، در برخی روایات، به خوش‌رویی در روابط خانوادگی توجه شده و بر نقش آن، فراوان تأکید شده است. جالب این که در حدیثی، گشاده‌رویی و چهره درهم نکشیدن، یکی از حقوق زن دانسته شده است.^۸ پیامبر خدا (ص) فرمودند: «حَقُّ الْمَرْأَةِ عَلَى زَوْجِهَا أَنْ يَسُدَّ جَوْعَتَهَا وَأَنْ يَسْتَرْ عَوْرَتَهَا وَلَا يَقْبَحَ لَهَا وَجْهًا فَإِذَا فَعَلَ

۱ - همان، ص ۱۲۸.

۲ - مجلسی، بحار الأنوار، ج ۷۳، ص ۲۰۸.

۳ - ابن سعد، الطبقات الكبرى، ج ۱، ص ۳۷۹.

۴ - ابن ابی الدنيا، الاخوان، ص ۱۹۳، ح ۱۳۷.

۵ - پسندیده، رضایت زناشویی، ص ۱۲۹.

۶ - کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۱۰۳، ح ۱، مجلسی، بحار الأنوار، ج ۷۴، ص ۱۶۹، ح ۳۶.

۷ - ابن بابویه صدوق، الأُمالی، ص ۵۳۱، ح ۷۱۸؛ مجلسی، بحار الانوار، ج ۷۱، ص ۳۸۴، ح ۲۲.

۸ - پسندیده، رضایت زناشویی، ص ۱۲۹.

ذَلِكَ فَقَدْ وَاللَّهِ أَذَى حَقِّهَا^۱ حق زن بر مرد، این است که شکمش را سیر کند و بدنش را بپوشاند و با او ترش‌رویی نکند. اگر چنین کند، به خدا قسم که حقش را ادا کرده است».

در بخش دیگری از این روایات، بر لزوم سُروآوری چهره زن برای مرد تأکید شده و تعبیرهای گوناگونی در باره آن به کار رفته است. در برخی روایات، این کار، عنصر سازنده زندگی معرفی شده است.^۲ پیامبر خدا (ص) می‌فرماید: «إِنَّ مِنَ الْقِسْمِ الْمُصْلِحِ لِلْمَرْءِ الْمُسْلِمِ، أَنْ يَكُونَ لَهُ الْمَرْأَةُ إِذَا نَظَرَ إِلَيْهَا سَرَّتَهُ...»^۳ از عوامل سازنده برای مرد مسلمان، این است که همسری داشته باشد که وقتی به او نگاه می‌کند، وی را خوش‌حال کند....» در روایاتی دیگر، سُروآوری چهره زن، بهترین فایده پس از اسلام و خیر دنیا و آخرت دانسته شده است.^۴

۱ - محمدی ری شهری، میزان الحکمه، ج ۵، ص ۹۸.

۲ - پسندیده، رضایت زناشویی، ص ۱۲۹.

۳ - کلینی، الکافی، ج ۵، ص ۳۲۷.

۴ - پسندیده، رضایت زناشویی، ص ۱۲۹.

نتیجه گیری

بی تردید یکی از ابعاد مهم در روابط زوجین، بُعد عاطفی است که اگر نباشد، فضای خانواده را به فضای سرد و بی روح تبدیل می کند و اگر هم به صورت درستی برقرار نشود، زمینه ساز اختلال در سایر روابط خواهد شد. به همین دلیل، بی اعتنائی به این بُعد از روابط می تواند آسیبی جدی به زندگی شما وارد کند.

در روابط سالم و صحیح، طرفین (زن و مرد) در مبادله اطلاعات و احساسات، در فضایی مناسب مشارکت می کنند، با یکدیگر هم آهنگی دارند و در این ارتباط، هر دو، ارزش بالایی برای خود در نظر می گیرند. لذا زوجین در سایه ی رعایت الگوهای همچون حسن خلق، معاشرت خوش، مودت و محبت موجب تربیت دینی فرزندان و آرامش در زندگی و ساخت جامعه ای سالم می شوند.

فهرست منابع

• قرآن کریم

- (۱) ابن بابویه صدوق، محمد بن علی، **الأمالی**، قم: مرکز الطباعة والنشر فی مؤسسه البعثه، ۱۴۱۷ ه. ق.
- (۲) ابن سعد، **الطبقات الکبری**، ج ۱، بیروت: دار صادر، بی تا.
- (۳) ابن ابی الدنيا، **الاخوان**، بی جا: بی نا، بی تا، در کتابخانه مدرسه فقاقت.
- (۴) ابن منظور، محمد بن مکرم، **لسان العرب**، ج ۹، بیروت: دار صادر، ۱۴۱۴ ق.
- (۵) اکبری، محمدجواد حاج علی، **مطلع عشق (گزیده ای از رهنمودهای مقام معظم رهبری به زوج های جوان)**، تهران: انتشارات انقلاب اسلامی، چاپ: بیست و پنجم، ۱۳۹۲ ش.
- (۶) امینی، ابراهیم، **همسر داری**، قم: بوستان کتاب، چاپ: بیست و نهم، بی تا.
- (۷) بانکی پور فرد، امیرحسین، **تار و پود عاشقی : چگونگی تعامل همسران با یکدیگر، خانواده ها، خویشاوندان و دوستان**، مشهد: آستان قدس رضوی، معاونت تبلیغات اسلامی، ۱۳۹۸ ش.
- (۸) پسندیده، عباس، **رضایت زناشویی**، قم: موسسه علمی فرهنگی دار الحدیث، سازمان چاپ و نشر، ۱۳۹۱ ه. ش.
- (۹) حسینی قمی، حسین، **تحکیم خانواده**، قم: نشر عطش، ۱۳۹۷ ش.
- (۱۰) حسینی، داوود، **راهکار برقراری روابط سالم و سازنده در خانواده**، قم: مرکز پژوهشهای اسلامی صدا و سیما، ۱۳۸۴ ش.
- (۱۱) راغب اصفهانی، حسین بن محمد، **المفردات فی غریب القرآن**، قم: دفتر نشر کتاب، چاپ دوم، ۱۴۰۴ ق.
- (۱۲) رجائی، محمدرضا، **راز خوشبختی زن و شوهر**، اصفهان: مرغ سلیمان، ۱۳۹۱ ش.
- (۱۳) طباطبایی، محمدحسین، **المیزان فی تفسیر القرآن**، ج ۱۶، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۷۴ ه. ش.
- (۱۴) طبرسی، فضل بن حسن، **مجمع البیان فی تفسیر القرآن**، ج ۲، بیروت: مؤسسه الأعلمی للمطبوعات، چاپ اول، ۱۴۱۵ ق.
- (۱۵) عمید، حسن، **فرهنگ فارسی**، تهران: انتشارات راه رشد، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش، ص ۷۵۲.

- ۱۶) خلیل بن احمد فراهیدی، کتاب العین، ج ۸، محقق: د مهدی المخزومی، د إبراهيم السامرائی، بیروت: دار ومکتبۃ الهلال، بی تا.
- ۱۷) کلینی رازی، محمد بن یعقوب، الاصول من الکافی، ج ۱۱، قم: دارالحديث، ۱۳۸۷ ش.
- ۱۸) محبی، محمدعارف، خانواده و فرایند تأمین نیازهای عاطفی از دیدگاه اسلام، دوفصلنامه یافته های فقهی معارفی، دوره ۱، شماره ۱، فروردین ۱۴۰۰ ش.
- ۱۹) محمدی ری شهری، تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث، قم: موسسه علمی فرهنگی دار الحديث، سازمان چاپ و نشر، ۱۳۸۹ ه. ش.
- ۲۰) محمدی الی شهری، محمد، میزان الحکمه، ج ۴، قم: دارالحديث، ۱۴۱۶ ق.
- ۲۱) مجلسی، محمد باقر، بحارالانوار، ج ۷۱، بیروت: دارالاحیاء التراث، بی تا.
- ۲۲) مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، دانستنی های امام کاظم علیه السلام، اصفهان: مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان ، ۱۳۸۸ ش.